

kritiku situacije koja se rađa kao kreativni potencijal za slobodu. A takvo je promišljanje uvijek i ponovno promišljanje znanja i moći. Ta mogućnost, kaže autorica, sada bi se mogla pokazati i kao “novi diskurs Zapada”, koji bi bio prepoznat kao jedan među mnogim “nezapadnim” diskursima i koji bi kao takav bio suprotstavljen zapadnom diskursu biopolitike. Uz ime demokracije, uvjeti koji se trebaju ispuniti za političko također su u vezi s razumijevanjem narodnog suvereniteta, prava i slobode, kao i s izražavanjem smisla različitih oblika političkih identiteta kao manifestacije političkog subjektiviteta.

Bogdana Koljević u knjizi *Biopolitika i politički subjektivitet* zanimljivim i osebnim jezikom i stilom dokazuje da su političko i politički subjektivitet pitanja političke filozofije *par excellence*, i da se o drugim temama ne može govoriti prije nego što ta pitanja budu razmotrena. Svjedoci smo vremena u kojem se više nego ikada prije piše o slobodi, pravdi, pojedincu, ulozi države, javnosti i demokracije u suvremenim društvima. Kada je u pitanju političko, kriza teorije manifestira se upravo kao nedostatak dijaloga o tome što čini političko i što konstituira politički subjektivitet. Upravo zbog aktualne društvene sklonosti, koja uzima maha, da se misaonost potiskuje i obezvređuje, spekulativne konstrukcije Bogdane Koljević nisu samo vježbe imaginacije, već one kritičkim preispitivanjem, uspoređivanjem, razjašnjavanjem i objašnjavanjem pokazuju da umnost nije uzmaknula pred bezumnošću. Ideje koje su u knjizi *Biopolitika i politički subjektivitet* izložene i teorijski razvijene dostojne su ozbiljnog raspravljanja, a autorica Bogdana Koljević predstavila se kao

stvaralac, što nesumnjivo ostavlja dojam slobode za aktivno i stvaralačko mišljenje. Čitajući knjigu, ne može se ne pomisliti da bi vrijeme političkog moglo doći. Knjiga Bogdane Koljević dragocjen je doprinos filozofiji, znanosti i praksi.

Vesna Ivanović

Prikaz

Jasenska Kodrnja, Svenka Savić,
Svetlana Slapšak (urednice)
Kultura, drugi, žene

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu,
Hrvatsko filozofsko društvo, Plejada, Zagreb,
2010, 295 str.

Tri pojma u naslovu ove knjige – kultura, drugi, žene – ne samo što nagovještavaju sadržaj knjige nego i upućuju na plodne mogućnosti poimanja svakoga od njih promišljanjem njihove konstitutivne povezanosti. Ovaj zbornik tekstova trinaest autora,¹ koji su uredile Jasenska Kodrnja, Svenka Savić i Svetlana Slapšak, ostavlja dojam konzistentne cjeline koja kao da je pisana istom rukom, pri čemu pristupi lingvistike, filozofije, sociologije i rodnih studija u *drugome* pronalaze zajednički jezik.

¹ Autori su: Lino Veljak, Jelisaveta Blagojević, Svetlana Slapšak, Nikola Skledar, Gordana Bosanac, Jasenska Kodrnja, Mladen Labus, Daša Duhaček, Svenka Savić, Mirjana Adamović, Ana Maskalan, Marjana Harcet, Sanja Kajinić.

Što je kultura i što sve možemo nazvati tim imenom? Već od etimološkog značenja kulture kao njegovanja moramo odrediti što je to što možemo nazvati vrijednim njegovanja ili što je to što afirmiramo kao kulturu. Primjerice, obrazovanje koje se u rječniku pojavljuje kao jedno od značenja kulture, kako navodi Jasenka Kodrnja, ukazuje na nešto što afirmiramo i smatramo vrijednim njegovanja. Međutim, kultura sadrži i negaciju, stalno se mijenja i tom negacijom afirmira, što znači da kada kažemo ne-kultura, ujedno govorimo i o kulturi ne-kulture, dakle svaka je kultura neka ne-kultura. Ne možemo govoriti o jednoj obuhvatnoj i završenoj kulturi, nego o procesu, o mnoštvu kultura, njihovih prijepora i komunikacije. Što kulturu čini univerzalnom značajkom čovjeka, koji je prema spomenutom etimološkom značenju njeguje i čini rezultatom ljudskog stvaralaštva. Kultura čovjeka i kultura društva negacijom stvara uvijek prisutne druge koji su određeni kao marginalizirani i unaprijed identitetski označeni. Problem nazvan imenom drugoga nije produkt modernog doba, nego postoji otkad postoji i pojam čovjeka. Kada bismo pitanje tko je drugi postavili Aristotelu, pitali bismo ga koga možemo podvesti pod pojam čovjeka, jer čovjek nije rob, nije žena, a nije ni dijete. Ovdje nije riječ samo o upotrebi pojma, nego o poimanju nekog ljudskog bića kao drugoga, o sadržajnoj distinkciji upotrijebljenih pojmova, afirmacijom jednog pojma kroz negaciju ljudskog bića kao jednoga. Ako drugost držimo konstitutivnom u određenju identiteta, može li onda uopće postojati istost subjekta sa samim sobom?

Kultura kao univerzalna značajka čovjeka kao bića zajednice proizvodi drugog tije-

kom cijele povijesti. Povijest je njegovanja bilo koje kulture i povijest njegovanja drugih kao ne-neke-kulture. Iako postoji mnoštvo različitih drugih, više tekstova ovoga zbornika izdvaja žene kao druge. Njegovanje kulture patrijarhata rezultiralo je njegovanjem drugosti žene, oduzimanjem njezine istosti sa svojim bitkom. Aristotelovo poimanje čovjeka još uvijek postoji – ni suvremeni jezik ne trpi čovjeka-ženu, ona se mora izboriti da postane čovjekom. Sadržaj pojma čovjeka je drugost, ona je čovjeku potrebna kao njegova afirmacija. Spolna razlika muškarca kao totaliteta i žene kao druge ukazuje na spolnost nasuprot ljudskosti, na biće koje rađa nasuprot biću koje misli. Tako ljudsko biće nema ništa zajedničko sa životinjom osim te spolnosti prenesene na ženu koja biva posrednicom – Aristotelovim riječima, koje u zborniku navodi Lino Veljak – između domaće životinje i čovjeka. Premda univerzalna značajka čovjeka, kultura u jednom specifičnom smislu postaje univerzalnom značajkom muškarca, a njegovo stvaralaštvo rezultira stvaranjem druge. Suvremena ugroza muškarca kao stvaratelja stoga se ne tumači samo kao ugroza muškarca u takvom shvaćanju, nego se odražava na ženu kao drugu u formulaciji da žena nestaje. Početna definicija kulture kao stvaralaštva imanentnog čovjeku-muškarcu u kulturi ocijenjenoj vrijednom njegovanja postaje ugroženom. To veliko *ne* kulturi nije samo proces promjene, nego je zahvat u jedan totalitet, to je nastojanje da se kultura stvorena na drugosti poništi novom ne-kulturom.

Legitiman zahtjev za priznanjem drugog odnosi se na priznanje cjelokupnog identiteta te osobe, što uključuje pravo na očuvanje onog dijela identiteta koji se

odnosi na pripadnost jednoj kulturi unutar društva koje sadrži mnoštvo kultura. Doprinos interkulturalnom slušanju i razumijevanju dala je Svenka Savić u svojem radu s mladim Romkinjama i Romima upisanima na fakultet. Njezin je doprinos u slušanju i uvažavanju zahtjeva zajednice za praćenjem i poticanjem visokog obrazovanja onih koji su suočeni s vlastitom drugošću i stereotipizacijom. U svom radu priznaje drugačiji identitet i ne polazi od težnje da ga mijenjanjem učini prihvatljivim većinskoj kulturi. Prijateljstvom i podrškom u obrazovanju nastoji razumjeti život i zahtjeve romske zajednice upućene Romkinjama. U druženju i radu posredno je iskusila život mladih Romkinja koje se svakodnevno suočavaju s diskriminacijom. Posebno je zanimljiv primjer odlaska mlade Romkinje koja uskoro treba roditi k liječniku. Po ulasku u ordinaciju, a prije sjedanja na stol za pregled, on je ne prepoznaje kao Romkinju i opominje: "Nemojte tu sjesti, sad je tu bila jedna Romkinja". Njezina je ovisnost o liječničkoj usluzi njezina nemoć da se bori i njegova moć da zbog te ovisnosti izazove šutnju. Takav osjećaj nemoći u ovisnosti sve nas čini jednakima i u raznim situacijama potpuno izloženima. Jedan od primjera takve nemoći jest obiteljsko nasilje, koje nije povezano s pripadnošću nekoj posebnoj kulturi ili grupi. Suglasnost i stav prema borbi protiv nasilja u kojem i na temelju kojeg smo svi potencijalne žrtve trebali bi biti jednaki stavu i borbi protiv verbalnoga ili fizičkog nasilja prema drugom koje se zasniva i provodi na temelju različitosti prema njemu. Model koji autorica nudi interkulturalni je model dijaloga u kojem se mijenjaju svi identiteti onih koji u njemu

sudjeluju. To je model razmjene koji, jer je takav, vodi boljem razumijevanju i slušanju s fokusom na obrazovanju, zapošljavanju i participaciji.

Mladen Labus propituje može li multikulturalizam kao politika kulture s idejom jednakovrijednosti odgovoriti na filozofske probleme drugih, s obzirom na to da filozofsko razumijevanje uvijek teži univerzalnom. Takva politika kulture svojstvena je demokratskoj državi koja priznaje jednakovrijednost identiteta u univerzalnoj ideji ljudskih prava. Stvaralačka bit kulture odnosi se na običaje, vjerovanja, jezik itd. kao obilježja duhovne kulture kretanja prema smislu i identifikaciji društva. U postmodernom svijetu pojedinac je slobodan da prihvati i da odbije neku kulturu. Postkolektivistički i postindividualistički svijet prvenstveno je svijet novih oblika višestrukih pripadnosti, a svako nametanje identiteta protivno je slobodi čovjeka i samoj biti kulture. Kompleksnost identiteta ljudskog bića pokazuje se u svojoj višestrukosti, pri čemu je kulturni identitet samo sastavni element zajedno sa svim ostalim identitetima čovjeka.

Postmoderno razdoblje, obilježeno globalizacijom, tehničkim dostignućima i informacijskom tehnologijom otvara nove rasprave o identitetu. Povezanost tijela i duha u uvriježenom smislu, kao i kategorije roda ulaze u novu kulturu označenu prefiksom *kiber*, koji mijenja poznatu dimenziju ljudskog stvaralaštva u njegov produkt označen simboličkom dimenzijom informacijske tehnologije. Kiberkultura postala je normom u većinskom društvu, a tehnologija je postala značajnom za promjene, slobodu, moć i postavljanje novih granica. Mirjana Adamović je tekstom "Kiberkul-

tura i kiberfeminizam” potakla raspravu o novoj društvenoj stvarnosti. Je li kiberprostor utočište za razdvajanje tijela i duha ili je on prostor neopipljivog, ali ipak postojećeg tijela? Skrivanje, anonimnost i mogućnost stvaranja različitih identiteta u tom prostoru neopipljivoga također zahtijeva identifikaciju prema izvanjski određenim i postojećim kategorijama. Čak i ako taj prostor trpi promjenu kategorije identiteta, može li sama prezentacija izmišljenog voditi realnoj promjeni u društvenoj stvarnosti? Tijelo je, iako ne u opipljivom smislu, ipak prisutno u svijetu kiberkulture. Primjer toga je internet, koji kao medij širokom dostupnošću oslobađa pornografske sadržaje. Bez obzira na moguće stavove prema eksploataciji žena putem pornografije autorica uviđa žensku prisutnost na internetu koja je “zastupljena kroz eksplicitne seksualne sadržaje”. Tijela u tom prostoru postaju informacija podložna razmjeni između “ne-tjelesnih” identiteta i u toj konzumerističkoj naravi internetske razmjene dopuštaju postojećim kulturnim obrascima drugih da iz društvene stvarnosti prodiru i opstaju u kiberprostoru.

Trinaest autora ponudilo je u ovom zborniku relevantna viđenja problematike identiteta, od tumačenja pojma čovjeka preko kulture kao čovjekova umijeća stvaranja do rezultata stvaranja nove kulture, novog čovjeka i novih izazova u novom prostoru i vremenu. Urednice Jasenka Kodrnja, Svenka Savić i Svetlana Slapšak u suradnji s autorima tekstova ovim su zbornikom dale uspješan doprinos literaturi o kulturi i identitetu.

Maja Jelić Kolar

Prikaz

Ignacio Ramonet
**Fidel Castro: Moj život.
 Biografija u dva glasa**

V.B.Z., Zagreb, 2009, 706 str.

“Bez intimnog prijatelja i intelektualnog partnera na njegovoj razini” – tako Fidela Castra opisuje Ignacio Ramonet, urednik mjesečnika *Le Monde Diplomatique* i autor knjige *Moj život. Biografija u dva glasa*. Knjiga, kako navodi autor, predstavlja književno-novinsku vrstu jer je nastala kao rezultat sto sati intervjua koji je Ramonet vodio s Fidelom Castrom. U intervjuu nam se otkriva konciznost i dovitljivost kubanskog revolucionara, njegova sklonost dugim i temeljitim odgovorima te odsutnost bilo kakve površnosti u nastojanju da objasni složeni položaj male karipske zemlje. Fidel tijekom cijeloga intervjua naglašava kako treba razumjeti položaj Kube kako bi se bolje razumjela njezina politika i odluke njezina vodstva. Godine 2005. u hrvatskom je prijevodu izašla knjiga pod naslovom *Stvarni Fidel Castro*, koja nam поближе otkriva životni put Fidela Castra. Napisao ju je Leicester Coltman, bivši britanski veleposlanik na Kubi i bivši načelnik Odjela za Latinsku Ameriku u britanskom Ministarstvu vanjskih poslova. Coltman u knjizi pokušava otkriti korijene Castrove buntovnosti i odrediti period u kojemu je “buntovnik tražio razloge”, uvodeći nas na taj način u svijet inače vrlo skrivenog Castrova intimnog života. Umirovljeni